

Dr. Omer Nakićević

MJESTO GAZI HUSREV-BEGOVE MEDRESE U SISTEMU

OSMANSKO-TURSKOG ŠKOLSTVA

I SISTEM ŠKOLSTVA U OSMANSKOJ TURSKOJ

a) Razvojni put

Cjelokupni sistem obrazovanja, kakav je praktikovan u arapskom svijetu u doba njegova procvata — organizacija, predmet izučavanja i djelimični ciljevi, prenijet je i u nearapska područja islamskog svijeta. Po uzoru na medresu Nizamiju u Bagdadu izgrađene su škole širom islamskog svijeta.¹⁾

Prva poznatija škola osmanskog perioda izgrađena je u Izniku 1331. godine. Ona je ostala kao najvažnija škola sve dok njen osnivač nije osvojio Brusu i formirao Manastir medresu.²⁾ Ubrzo je uslijedila izgradnja čitavog niza škola. Popularnost i ovih škola biće zasjenjena izgradnjom škole Sahn-i seman u Istanbulu, najčuvenije osmanske škole i nešto kasnije Sulejmanije, također u Istanbulu. Prvu je izgradio sultan Fatih Mehmed (1463-1471), a drugu sultan Sulejman (1552-1553). Škola Sahn-i seman postade uzor kasnije izgrađenim školama osmanskog perioda.³⁾

Za sve ove škole može se reći da su imale salu za predavanja (ders-hanu) i prostorije za smještaj učenika, studenata i posluge. Prema materijalnim mogućnostima osnivača (waqifa), one su mogle imati i kuhinju (imarar), biblioteku (kutub-hanu), kupatilo (hamam) i sl. Svaka škola imala je svoju vakufnamu kojom je njen osnivač tačno definisao načine ubiranja i trošenja sredstava.⁴⁾

¹⁾ Dr C. Baltacı, XV-XVI Asırlarda Osmanlı Medreseleri, Teşkilat, Tarih, str. 8.

²⁾ Dr C. Baltacı, n. d. str. 15; M. K. Özergin, Eski bir Roznameye göre İstanbul ve Rumeli Medreseleri, İstanbul 1974,

³⁾ I. H. Uzuncarsili, Osmanlı Devletinin İlimiye Teskilati, Türk Tarih Kurumu, VIII seri, Ankara, 1965. str. 3.

⁴⁾ O ulozi vakufa vidjeti: Dr. J. Tanović, Vakuf kao institucija, Spomenica Gazi Husrev-begove četristo-godišnjice, Sarajevo, 1932. str. 85; M. Begović, Vakufi u Jugoslaviji, Srpska akademija nauka i umjetnosti, posebno izdanje, Beograd, 1963. str. 20-62.

Sa gledišta cilja obrazovanja iz osmanskog perioda može se reći da su postojale opšteobrazovne škole i škole koje su imale strogo stručno obrazovno usmjerenje. U medresama opšteobrazovnog tipa, obrazovan je kadar za potrebe sudstva, obrazovanja, džamiju, administraciju i sl. Smatraju neki da je u XV i XVI vijeku bilo oko 500 opštih medresa u osmanskom Carstvu.⁵⁾

Za stručne škole osmanskog perioda moglo bi se reći da su produžetak specijalnih obrazovnih institucija ranijeg perioda. One su, dobrim dijelom, zamijenile bayt al-hikma, bayt al-ilm, dar al-ilm i druge slične institucije.

Dar al-hadis (dar al-hadit — škola za izučavanje hadisa) je škola koja je i ranije postojala u vidu kružoka (halki) po džamijama.⁶⁾ Jedna od poznatijih škola dar al-hadis iz osmanskog perioda, mada i ne prva, je škola u Jedreni koju je izgradio sultan Murad II. Takom XVI vijeka takva škola će se podizati u mnogim mjestima.

Dar al-qurra u kojima su se obrazovali službenici džamija iz predmeta Qira'ata nastavak je također ranijih institucija.⁷⁾

I medicinske škole su izgrađivane po uzoru na škole dar at-tibb u arapskom svijetu, a posebno dar aš-šifa 'seldžučkog perioda. Prvu medicinsku školu osmanskog perioda u evropskom dijelu Turske podigao je Bayazid II u Jedreni.⁸⁾

Prema ruznami rumelijskog kazaskera (izdatoj sredinom XVII vijeka) rumelijskom kazaskeru su pripadale 292 medrese. Na osnovu stručnosti njihovih profesora, one su bile razvrstane u slijedećih devet kategorija: 10, 15, 20, 25, 30, 40, 50 i 60 akči profesorske plate dnevno. Prema glavnim udžbenicima koji su izučavani u medresama toga vremena i gdje učenik prelazi iz nižeg stupnja obrazovanja u viši, medrese su bile podijeljene i dobile ime: Hašiye-i tedžrid, Miftah, Talvih, Mevakif, Hidaye i Kešsaf, odnosno na tzv. Haridž, Dahil, Musile, Sahn, Altmışli i Sulejmaniyya.

Ovom ruznamom su bile obuhvaćene i neke škole u našim krajevima (tri sarajevske i jedna mostarska. Sarajevske: Gazi Husrev- begova, pedeset akči dnevno, Kemal-begova i Firuz-begova po 20 akči, a mostarska, Hadži Mehmed-begova (Hagi Mehmed-bega az-Za'ima) 25 akči dnevno.⁹⁾

b) Prenos školskog sistema u naše krajeve

Turci Osmanlije svojim dolaskom u naše krajeve, prenijeli su već ustaljeni sistem obrazovanja i osnivanja obrazovnih institucija, pa se sa sigurnošću može reći, da su se naši kulturni centri u XV, XVI i XVII vijeku razvijali isto onako kao što su se razvijali nešto ranije i centri osmanske Turske, gdje formiranje kulturnih centara ide uporedo sa osvajanjem pojedinih oblasti.

⁵⁾ Dr. C. Baltaci, n. d. str. 19-20.

⁶⁾ Dr. C. Baltaci, n. d. str. 20.

⁷⁾ Dr. C. Baltaci, n. d. str. 22-23.

⁸⁾ T. M. Gokbilgin, Edirne ve Paşa Livasi, Vakufler, Mulkler, Muka- talar — Vakfiyeler, Istanbul 1952. str. 49-129.

⁹⁾ M. K. Ozergin, Eski bir Ruznamaye gore Istanbul ve Rumeli Medre- seleri, Istanbul, 1974. g., str. 265-290.

Da su obrazovne institucije, kao i sve druge institucije vakufa u cjelini prenesene u naše krajeve i da su zadržale svoje osnovno obilježje, može nam poslužiti uporedba između vakufa džamije i imareta sultana Fatiha u Istanbulu, troškovnika vezanog za školu Sahn-i seman (Sahn-i taman), troškovnika vezanog za odredbe vakufname Bajazida II u Jedreni i troškovnika vakufa Gazi Husrev-bega u Sarajevu, vezanog za džamiju, medresu i imaret.

Ne ulazeći u analize prihoda ni kod jednog od spomenutih vakufa, primijetićemo da su sredstva trošena gotovo u iste svrhe; da su u okviru svojih zadužbina vakifi izgradili iste ili gotovo slične objekte, s težnjom da ih pretvore u kulturno-prosvjetne centre; da su ti centri postali okosnica urbane sredine i da su usmjeravali opšte kretanje u društvu određenom pravcu, bar za jedno izvjesno vrijeme.

Da bi ovaj osvrt bio jasniji i pregledniji mogu se koristiti tabelarni prikazi:

- Izdaci imareta ovih triju vakufa i
- Lična primanja radnika van posvjete istih vakufa.

Prilog broj 1: — IZDACI IMARETA: SULTAN FATIHA, BAJAZIDA II I GAZI
HUSREV-BEGA

Troškovi imareta sultana Fatiha uzeti su iz troškovnika 894-5/1488-9 god. za mj. zul-kade, imareta Bajazida II iz godine 893. h. (počinje 17. 12. 1481), a imareta Husrev-bega prema vakufnami iz 937. h. (počinje 25. 08. 1530). Kod nekih artikala uneseni su ukupni mjesečni troškovi, kod drugih godišnji ili dnevni, a u svojim iznosima oni su različiti. Kod sva tri imareta primjećuju se isti artikli koji se povećavaju srazmjerno veličini ličnosti osnivača. Pojedine artikle ne nalazimo pojedinačno u sva tri dokumenta, ali ih nalazimo u zajedničkim iznosima nekoliko sličnih artikala. Ni mjere za težinu u ovim vakufnamama nisu uvijek iste. Negdje se javlja oka, negdje kejlica (mjerica), a kad je riječ o većim težinama koristi se kantar ili pak mudd. Prema vakufnami Bajazida II, težine ovih mjera su iznosile:

- kejlica (mjerica)9 oka (oka 1,283 kg)
- kantar44 oke
- mudd20 kejlica (180 oka)

¹⁰⁾ O. Nakićević, *Arapsko-islamske znanosti i glavne škole* (Sarajevo, Mostar, Prusac), doktorska disertacija, neobjavljeno, str. 90-92.

¹¹⁾ T. M. Gokbilgin, n. d. str. 306-307.

¹²⁾ Za 20 akči mogla se kupiti obična ovca sredinom XVI vijeka. Vrijednost akče nije bila uvijek ista. Prema riječima Hasana Kalije, ona je u kraćem periodu opala toliko da se ne može kupiti za 10 akči ono što se kupovalo za jednu. (Vidjeti O. Nakićević, Hasan Kafića Prusćak, str. 76.) Govoreći o univerzitetu Sahnju u Istanbulu (Osmansko Carstvo, str. 238), H. Inaldžik ističe da je profesorska plata od 50 akči dnevno odgovarala jednom zlatnom dinaru (vrijeme 875/1470).

U vrijeme 964/1556. godine za deset do petnaest akči mogla se kupiti jedna obična ovca (U jednom sudskom procesu Šerijatskog suda u Sarajevu izvjesni Kurd, sin Muhameda tuži Ilijasa, sina Abdulahova, da mu nije isplatio sav iznos za ovce. On mu je prodao 101 ovcu, i to 96 ovaca po cijeni od 15 akči, a preostalih pet po cijeni od 10 akči. Od ukupnog iznosa od 1.490 akči isplatio mu je samo 600 akči). Vidjeti Muhamed Enveri Kadić *Zbornik*, knjiga I, str. 301). Pošto se predmet odnosi na Visoko, on je tipičan za ove krajeve.

Godine 1115/1703. se ni za 100 akči ne može kupiti jedna ovca, pošto izvjesni Ibrahim sin Ahmeda optužuje Husejnu, sina Ibrahimova, da mu je prodao 29 ovaca po 110 akči i 19 ovnova po 168 akči. Tuži ga da mu nije isplatio sav iznos. (Vidjeti Muhamed Enveri Kadić, *Zbornik*, knjiga 5, str. 100).

II STEPENOVANJE ŠKOLA

a — *Prema programu i izučavanim predmetima*

Svaka škola nosila je obilježje osnivača, što je donekle i razumljivo, jer se ugled jedne ličnosti nije mogao, ni kad je riječ o školama, zanemariti. Međutim, to ne znači da ugledne ličnosti nisu osnivale škole ranga haridž medrese (osnovica primanja 20 akči dnevno). Zbog toga se i postavlja pitanje kojeg su stepena bile škole, koje su podignute u našim krajevima; kakav je bio njihov položaj u sklopu škola osmanskog perioda; gdje i kako ih svrstati? Pojam medresa ne znači ništa drugo do škola, bez obzira na njen program, uži i širi, bio on vjerskog ili svjetovnog karaktera.

Izučavani predmeti su najtipičniji elemenat za definisanje stepena jedne škole i određivanja njenog pravog mjesta. Poznato je da su predmeti izučavani određenim redom, od jednostavnijeg ka složenijem. Imajući u vidu taj elemenat tačno se može odrediti gdje školu svrstati. Istina, predmet može biti izučavan i na veoma nestručan način, što zavisi od predavača. Takav slučaj nam je predočio Allamek,¹⁴⁾

Prema tome, primanja u prosvjeti, pretvorena u naturalnu vrijednost, izgledala bi ovako:

Godina:	Škola:	Dnevna primanja profesora
946/1539	GH medresa, (50 akči)	pet slabijih ovaca ili 3,3 bolje u stadu kupljene,
	Mlakočeva, (40 akči)	četiri slabije ili 2,2/3 bolje ovce,
	Firuz-begova, (20 akči)	dvije slabije ovce ili 1,1/4 bolje ovce,
	Kemal-begova, (20 akči)	dvije slabije ili 1,1/4 bolje ovce,
	Karađoz-begova (20 akči)	dvije slabije ili 1,1/4 bolje ovce,
1700.	GH medresa, (50 akči)	45,4% od vrijednosti jedne ovce,
	Mlakočeva,	36,3% od vrijednosti jedne ovce,
	Firuz-begova, (20 akči)	18,18 od vrijednosti jedne ovce,
	Kemal-begova, (20 akči)	18,18 od vrijednosti jedne ovce,
	Karađoz-begova (20 akči)	18,18 od vrijednosti jedne ovce.

¹³⁾ Prva cifra u ovoj tabeli znači broj osoba koje rade na istom poslu, a druga visina ličnih primanja svake osobe,

¹⁴⁾ H. Šabanović, Književnost muslimana BiH na orijentalnim jezicima, Svjetlost, Sarajevo, str. 133.

u uvodu svoje glose na Bejdavijev¹⁵⁾ komentar poglavlja »Al-Kahf« iz Our'ana.

Prvo stepenovanje škola koje sprovodi veliki vezir Muhmud-paša u osmanskome školstvu, baziralo se na predmetima, odnosno glavnom djelu ključnog predmeta.¹⁶⁾ Prema ovoj raspodjeli postojali su slijedeći stepeni škola:

- 1 — haridž i dahil medrese. U haridž medrese spadale su škole:
 - a — Šarh-i Miftah, najniži stepen. Ime je dobila po djelu *Šarh al-Miftah* iz područja stilistike od As-Sayyid aš- Šarlfa al-Gurganija,¹⁷⁾
 - b — Šarh-i Mavakif, srednji stepen, po djelu *Al-Mawaqif* iz apologetike od Gurganija,
 - c — Kešaf-i Zamahšeri, najviši kurs, po djelu *Al-Kaššaf* prava od Marginanija.¹⁸⁾

U dahil medrese spadale su:

- a — Hidaye — niži kurs, po djelu *Al-Hidaya* iz islamskog prava od Marginanija,
 - b — Talvih, srednji kurs, po djelu *At-Talvih* dz područja usul al-fiqha od Sa'aduddln at-Taftazanija¹⁹⁾ i
 - c — Keešaf-i Zamahšeri, najviši kurs, po djelu *Al-Kaššaf an-haqaiq at-tanzil*, iz područja egzegeze Qur'ana od Zemahšerije.²⁰⁾
- b — *Stepenovanje škola prema vakufnamama — ličnim primanjima i kanun-nami Sultana Fatiha Mehmeda.*

Razvrstavanje škola u kategorije prema glavnom djelu ključnog predmeta biće dopunjeno u cijeloj osmanskoj Turskoj stepenovanjem na bazi kanun-name i ličnih primanja profesora²¹⁾ počevši od medrese od »20 akči dnevno« pa nadalje. Na toj osnovi škole su svrstane u:

- 1 — dvije haridž medrese (ibtida-i harig i hareket-i harig)
- 2 — dvije dahil medrese (ibtida-i dahil i hareket-i dahil)
- 3 — Musile-i sahn ili tetimme medresa i
- 4 — Sahn-i seman kao najveća obrazovna institucija.

Kandidat koji bi htio studirati na Sahnju, morao je proći kroz ovaj niz škola (1-3) i ako bi uspio, mogao je nastaviti studirati na Sahnju.

¹⁵⁾ Nasruddln Abu Sa'Id 'Abdullah b. 'Umar al-Baydawi, aš-šafi'i, (umro 692/1291).

¹⁶⁾ I. H. Uzuncarsili, *Osmanli Tarihi*, svezak II, str. 585, (treće izdanje, Ankara 1975).

¹⁷⁾ Ali b. Muhammad al-Giirgani, (umro 816/1413).

¹⁸⁾ Burhanuddin Ali b. Abu Bakir al-Marginani, (umro 593/1196).

¹⁹⁾ Sa'duddin Mas'ud b. Umar at-Taftazani, (umro 792/1389).

²⁰⁾ Muhammad b. 'Umar b. Muhammad b. Ahmad al-Hawarizmi az-Zamahšari, (umro 535/1144).

²¹⁾ I. H. Uzuncarsili, *Osmanli Devletinin Ilmiye Teşkilati*, Ankara 1965, str. 56.

Predmeti prvog stepena haridž medrese bili su:

a — al-hisab (račun — matematika),

b — al-hay'a (kosmografija),

c — al-gadal (disputacija, dijalektika)

Predmeti drugog stepena haridž i dahil medrese bili su:

a — al-'ulum al-muqaddima (uvodne znanosti)

1 — as-sarf (gramatika arapskog jezika),

2 — an-nahw (sintaksa),

3 — al-Wad' (nauka o pojmovima),

4 — al-ištiqaq (etimologija riječi),

5 — al-handasa (geometrija),

6 — al-hisab (račun — matematika) i

7 — al-munazara (disputacija)

b — Logika po djelima:

1 — *Isagogi* (arapska verzija djela Eisagoge od Porphiniusa, napisao al-Abhari),

2 — *Šarh al-Fanan* (Komentar Isagogiya od Al-Fanarija)²⁰⁾

3 — *Husam-i Kati* (iz logike) i

4 — *Matal'i šarhi* (komentar Matalija).

Primjećuje se da su u haridž školama prvog stepena izučavani predmeti tzv. al-'ulum al-guz'iyya (osnovne ili parcijalne znanosti) a u školama drugog stepena (haridž i dahil medresa) izučavani tzv. al-'ulum al-muqaddima (znanosti višeg stepena ili uvodne znanosti).

I tetimme škole imale su dva stupnja koji su se nazivali prema ključnim udžbenicima izučavanih predmeta:

a — niži kurs — Miftah škola, po djelu *Miftah al-'ulum* od As Sakakiya,²³⁾

b — *Šarh at-Talwih* (komentar djela *At-Talwih* od At-Tafta- zaniya. Izučavani su predmeti:

1 — logika, udžbenik *Šarh aš-šamsiyya*, osnovno djelo napisao Al-Qazwīnī²⁴⁾

2 — retorika (al-balaga), udžbenici:

a — *Šarh al-Miftah*, od Gurganiya,

b — *Muhtasar al-ma'dm* od Taftazaniya,

c — *Al-Mutawwal* od At-Taftazaniya,

3 — islamsko pravo (usul al-fiqh), udžbenici:

a — *At-Tawdih* od 'Ubaydullah al-Mas'tida,²⁵⁾

b — *Šarh at-talwih* (komentar djela *At-Talwih* od At-Taftazaniya)

²²⁾ Šamsuddīn Muhammad b. Hamza al-Fanan, (umro 834/1430).

²³⁾ Siraguddīn Abu Ya'qub Yusuf b. Abu Bakir B. Muhammad b. 'Alī as-Sakaki, (umro 626/1228).

²⁴⁾ Muhammad b. Abdurrahman b. 'Umar al-Qazwīnī, (umro 739/1338).

²⁵⁾ 'Ubaydullah b. Mas'ud al-Buhari, (umro 749/1346).

4 — apologetika, udžbenici:

a — *Šarh at-Tagrid* od At-Taftazaniya,

b — *Šarh at-Talwih* (komentar djela At-Talwih)

c — *Šarh at-Tawali* (komentar at-Tawaliya od Isfahaniya, osnovno djelo napisao Al-Qadl al-Baydawl)²⁶⁾

Na Sahn-i seman kao najvišoj obrazovnoj instituciji toga vremena osmanske Turske izučavani su predmeti:

a — at-tafsir (egzegeza Qur'ana), po djelu *Al-Kaššaf* od Az-Zamahšariya,²⁷⁾

b — al-Kalam (apologetika) po djelu *Šarh al-Mawaqif* od Al-Gurganiya. Osnovno djelo je napisao Alauddin al-Igi.²⁸⁾

c — al-fikh (šeriatsko pravo), po djelu *Al-Hidaya* od Al-Marginaniya i komentarom od Akmaluddina ai-Bayburtliya,²⁹⁾ i

d — usul al-fikh (temelji islamskog prava), po djelu *Muhtasar al-Muntaha*.³⁰⁾

Studenti Sahna zvani danišmend (učen čovjek) ako uspije i dobije diplomu, stiče novo zvanje »mulazim« (pripravnik). Kao takav on se registruje kod kazaskera i čeka red da bi bio negdje postavljen. To čekanje zove se »novbet«. Pravo postavljenje, za onoga ko ode u prosvjetu, biće na nekoj od haridž medresa i primaće plaću od dvadeset akči dnevno. Dalji njegov napredak zavisi od njegovih sposobnosti.³¹⁾

Ovaj skupni program biće kasnije proširen na intervenciju sultana Sulejmana Zakonodavca, koji je na sjevernoj strani svoje džamije podigao još četiri škole (957-963/1500-1556). Dvije su imale strogo definisani program, jedna za izučavanja hadisa (predanja) i druga za izučavanje medicine. Njima je sultan Zakonodavac dao najviši stepen, dodijelivši profesorima medicine nagradu od 60 akči dnevno, a profesorima Dar al-hadisa, 100 akči dnevno.

Izgradnjom ovih škola, sultan Sulejman Zakonodavac htio je ispuniti jednu prazninu u prosvjetnom sistemu osmanskog Carstva i obezbijediti obrazovanje kadra iz oblasti matematike, kozmografije, i tehnike, medicine i hadisa. Kada bi neki učenik završio haridž ili dahil školu, a ne bi želio nastaviti obrazovanje na Sahn-u mogao bi nastaviti na nekom od novootvorenih fakulteta uz prethodno obrazovanje u dopunskim školama tzv. »musila-i Sulaymaniya« koje su namjenski bile slične tetimmi školama Sahna, ali različite po svom stručnom i strogo definisanom programu.³²⁾

²⁶⁾ Abdullah b. 'Umar al-Baydawi, (umro 685/1286).

²⁷⁾ Muhammad b. 'Umar az-Zamahšari, (umro 538/1143).

²⁸⁾ Abdurrahman b. Ahmad al-Igi, (umro 756/1355).

²⁹⁾ Akmalodidin Bayburulti se smatra njegovim najboljim komentatorom. Vidjeti I. H. Üzuncarsili, *Osmanlı Tarihi*, str. 251/2 napomena 2.

³⁰⁾ Djelo je poznato pod gornjim imenom među naučnim krugovima. Pravo mu je ime *Muntaha as-su'al wa 'al-amal fi 'ilmay al-usul wa al-gadal*. Djelo je napisao Abu 'Amr'Utman b. 'Umar, poznat pod imenom Ibn al- Hagib, (umro 646/1268).

³¹⁾ O. Nakićević, n. d. str. 129, oslanjajući se na vakufnamu sultana Fatiha Mehmeda; Dr. C. Baltacı, n. d. str. 56.

³²⁾ O. Nakićević, n. d. str. 130.

Jedan drugi vid stepenovanja škola definisan je kanun-namama sultana Mehmeda 1029. (počinje 08. decembra 1619), a to je najinteresantniji period za djelovanje škola u našim krajevima osmanskog perioda. Odredbe kanun-name su bile veoma decidable, između ostalog, i kod definisanja ličnih primanja radnika u prosvjeti. Prema odredbama ove kanun-name najviša primanja mogu iznositi 50 akči dnevno. Taj iznos je određen za profesore Sahna. Neka viša primanja ova kanun-nama ne predviđa.

U kanun-nami se obrađuju tri važna momenta unutrašnjih propisa vezanih za administraciju:

- 1 — rangiranje i titulisanje,
- 2 — lična primanja i
- 3 — kazne.

U njoj se govori, između ostalog, da je šejhusilsam reis as-ulama; predsjednik svih učenjaka. I učitelj sultana je također poglavar uleme. Poželjno je da oni budu pod okriljem velikog vezira. Muftije i ostali učenjaci (ulema) imaju prednost nad vezirima.

Profesori Sahna su u rangu natkadije jedne oblasti. Oni su svojim položajima iznad svih sandžak-begova. I profesori dahil i haridž medresa su u rangu natkadije. Profesori haridž i dahil sahna primaju po 50 akči dnevno. I profesori Aya Sofije su u istom položaju i mogu dostići ista primanja.

Prvo zaposlenje pripravnika (mulazima) na nekoj školi donosi mu dvadeset akči dnevno. Po završetku pripravnčkog staža, primanja se povećavaju na 25 akči. Njegovo napredovanje se ogleda u ličnim primanjima i prelascima iz škole nižeg u školu višeg ranga. Tako on napredujući ostvaruje primanja:

- 30 akči dnevno,
- 35 akči „
- 40 akči „
- 45 akči „
- 50 akči „

Prilikom prijema kod sultana, prema ovoj kanun-nami, profesori od 50 akči dnevno, sjedaju poslije kadije od 500 akči dnevno. Kadija od 500 akči dnevno može postati samo profesor Sahna, ako ode s profesorske službe u sudstvo. Profesor Sahna, prema ovoj kanun-nami može zauzimati položaj kazaskera, a profesori škola od 20 akči dnevno, ako odu u službu sudstva, primaju kao kadije 45 akči dnevno.

Profesori Sahna, što znači s primanjima od 50 akči dnevno, ako predaju u dahil medresi djeci velikog vezira primaju, prema istoj kanun-nami, 60 akči dnevno, a ako predaju djeci vezira, po 50 akči dnevno.

Odredbe ove kanun-name unijele su još jednu novinu, neku vrstu apanaže. Nju nisu ostvarivali svi službenici, niti u jednakom iznosu. Kanun-namom se određuje:

- sinovi muftije (velikog mule i učitelja sultana — hodže) raspolažu primanjima od 60 akči,
- sinovi profesora Sahna 20 akči, itd.³³⁾

³³⁾ I. H. Uzuncarsili, n. d. str. 588.

Odredbe Kanun-name o ličnim primanjima profesora i studenata u odnosu na decisive vakuf-nama nekoliko škola naših krajeva (Sarajeva, Mostara, Livna, Banje Luke), zatim vakuf-nama nekoliko srednjih i visokih škola osmanske Turske, tabelarno prikazane daju nam približno sliku o stepenovanju tih škola.

Prilog broj 3: Lična primanja profesora i studenata

Škole:	God.	Profe- sor	Asi- stent	Student	Izvori:
Sahn-i saman	894-95.	50-60	5	(učenik)	Troškovnik Fatih džamije i imareta M. T. <i>Gokbilgin, Edirne ve paša livası</i> str. 304.
Sahn-i saman	1029 h.	50			Kanun-nama s. Mehmed-hana 1029. (počinje 08.12.1619), Muhamed Enveri Kadić, <i>Zbornik</i> 124-138/1 G. H. Biblioteka, Sarajevo-
Sahn-i saman		50		2	I. H. Uzungaršili, <i>Osmanli tarihi</i> , str. 584-585/2
Musila-i Sahn (Tetimme) Medresa Bajazida II, Jedrena		-	-	12 akči mjesec.	Isto, str. 585.
		50	7	2	M. T. Gokbilgin, n. d., str. 91-95.
Medresa Sel-džuke, majke Gazi Husrev-bega, Serez		20		40	Isto, str. 184.186. mjesec. II
Gazi Husrev-beg, Sarajevo		50	4		Vakuf-nama Gazi Husrev-bega, <i>Spomenica G. H. četiristo-godišnjice</i> , XXX. Sarajevo, 1932.
Dar al-hadis, Livno		40	—	5	M. E. Kadić, <i>Zbornik</i> , 3 str. 73 Vakuf-nama Mustaf-bega b. Ibrahimagića GHB.
Medresa Malko-čeva, dahil, Sarajevo		40		—	Sarajevo Vidjeti zbirku: 119, 121, 53/2 od 1114/1702, Knjiga 2, str. 128 u prevodu A. Polimac, GHB.
Karađoz-begova medresa, Mostar		20		8	Za sve učenike dnevno, Vakuf-nama Karađoz-bega, broj 175 GHB. Sarajevo.

Prema ovim odredbama vidi se da su profesori Sahn, Bajazidije i Gazi Husrev-begove medrese imali ista primanja (po 50 akči dnevno), a studenti sve tri škole iste stipendije (po dvije akče dnevno),

- profesori ostalih škola od 10-40 akči pa i manje,
- službeno postoje asistenti samo u tri škole (Sahnu, Bajazidiji i Gazi Husrev-begovoj medresi) sa po 5 akči dnevno, odnosno u Bajazidiji po sedam akči dnevno,
- sve škole su imale svoje internate (osim buq'a medresa), a djeca su primala i stipendije.

Imajući u vidu ove brojne faktore, nužno je bilo postojanje ustaljenih kriterija pri izboru kandidata i postavljanju na mjesto definisano vakuf-namom, a u granicama stručnosti i težine predmeta.

III MJESTO GAZI HUSREV-BEGOVE MEDRESE U OKVIRU STEPENOVANJA ŠKOLA OSMANSKO-TURSKOG PERIODA

Po poimanju stepena Gazi Husrev-begove medrese ponekad se dolazi do nesigurnih podataka čiji se uzroci mogu svesti na:

- pogrešno shvatanje pojma više ili visoke škole i
- nepoznavanje nadležnosti pri postavljanju profesora u ovim školama.

Polazeći od izloženog stepenovanja škola (nadležnosti postavljenja profesora i kadija, svrstavanju ličnosti osnivača škola na pravo mjesto u društvenoj hijerarhiji, stepenovanja škola prema ličnim primanjima prosvjetnog kadra i najzad stepenovanje škola prema predmetima koji su izučavani na tim školama) saznajemo da su Sahn i Sulejmanija

sa svojih nekoliko odsjeka (fakulteta), zatim medresa Aja Sofija i medresa Ejub, bile visoke škole (mada se u vrijeme Fatiha ove dvije posljednje škole ubrajaju u tetimme škole), zatim da se škole koje su osnivali prinčevi, emiri, princeze i veziri, kao i nekoliko starijih škola koje su osnivali sultani u Jedreni i Brusi ubrajaju u više škole. Dobrim dijelom te škole su osnivane u provincijama, a i u većim mjestima evropske Turske, pored Jedrene, kao na primjer u Plovdivu, Skoplju, Sarajevu itd. Među takve škole spada i Dar al-hadis u Jedreni i Dar al-hadis u Livnu.

Ovdje se postavlja i pitanje ko i kad ima pravo da bude postavljen za profesora medrese »od 20 akči dnevno« pa nadalje. Izvori nam govore da bi svako ko završi Sahn-i seman i Sulejmaniju dobio diplomu i zvanje »mulazim« i kao takav, on bi se registrovao kod kazaskera i čekao naimenovanje. To iščekivanje zvalo se kao što je rečeno »naw- bat«. Ako bi se svršeni ovih visokih škola opredijelio za službu u sudstvu, on bi počeo raditi s platom od 25 akči dnevno i napredovati bi, ako postoje i svi drugi uslovi, dok ne bi dostigao visinu primanja od 150 akči dnevno. Postavljenja u službu sa platom do 150 akči bila su u nadležnosti kazaskera. Položaj ili grupu »od 150-500 akči dnevno« mogli su dobiti samo profesori Sahn, i to ako bi se s profesorske službe opredijelili za sudstvo.³⁴⁾ Naimenovanja od 150-500 akči dnevno bili su u nadležnosti velikog vezira.

Na to se nadovezuje i pitanje da li je Gazi Husrev-begova medresa, kao viša, odnosno visoka škola mogla školovati takav kadar koji bi bio ravan kadru visokih škola osmanske Turske o kojima je bilo riječi. Da bi to dokazali, neki dobronamjeni istraživači navode i dokaze, za koje, nažalost, možemo reći da nisu pouzdani. Iako npr. Muhamed Emin Dizdar, tvrdeći da je ova škola bila visokog stepena, kaže: »... svjedoči nam jedna vijest iz doba bosanskog valiye Jegen Mehmed-paše. On naređuje da neki kandidat za šeriatskog suca mora u Husreviji najprije (svršiti) završiti sve propisane nauke, pa će tek onda moći biti imenovan kadijom.«³⁵⁾ To isto ističe i M. Bećirbegović³⁶⁾. Neki ukazuju na visinu primanja profesora ove škole (50 akči dnevno), a drugi i na to što se ona jedno vrijeme zvala Seldžukija, po njegovoj majci Seldžuki. Pošto je Seldžuka kći sultana Bajazida II, znači, zaključuju ovi, da se škola približavala gornjoj ljestvici u hijerarhiji vlasti osmanskog Carstva.

b) *Mjesto Gazi Husrev-begove medrese u školskom sistemu tursko-osmanskog perioda.*

1. Prostorni smještaj i lična primanja prosvjetnih radnika.

Po osnovnim koncepcijama, Gazi Husrev-begova medresa je bila utemeljena kao obrazovna institucija u rangju više škole. Tom nivou odgovarao je prostorni smještaj, lična primanja zaposlenog osoblja i

³⁴⁾ I. H. Uzuncarsili, n. d. str. 588.

³⁵⁾ I. H. Uzuncarsili, *Osmanli Devletinin İlmiye Taşkilati*, str. 98.

³⁵⁾ M. E. Dizdar, Gazi Husrev-begova medresa, *Spomenica Gazi Husrev-begove četiristo-godišnjice*, Sarajevo, 1932. str. 50.

³⁶⁾ M. Bećirbegović, Prosvjetni objekti islamske arhitekture, *POF*, XX-XXI/ 1970-71, Sarajevo, 1974. str. 279.

izučavani predmeti. Kod ova tri osnovna faktora, Gazi Husrev-begova medresa se približava Sahnu. To približavanje jednoj od škola sahna, odražava hijerarhiju vlasti, moći i veličine pokrovitelja. Tako nalazimo da Gazi Husrev-beg podiže svoju školu sa 12 odjeljenja, a sultan Fatih Sahn-i seman (osam škola) sa po 19 odjeljenja za svaku školu, ukupno 152 odjeljenja, bez dopunskih škola (tetimme).

Pored toga, stepen Gazi Husrev-begove medrese poblize je ozakonila i kanun-nama sultana Mehmeda iz godine 1029 (počinje 08.10.1619.), koja je tačno definisala da škole koje su podizali veziri i emiri, nisu mogle biti u rangu škola koje su podizali sultani. To je moralo uticati i na lična primanja zaposlenog osoblja u prosvjetnim institucijama. Pa ipak, poredeći podatke o ličnim primanjima murtezike Gazi Husrev-begove medrese s primanjima murtezike Sahna, odnosno Bajazidije u Jedreni, mada su nastali u vremenskom slijedu od oko pola vijeka, u korist Sahna i Bajazidije, vidimo da su gotovo isti. Samo u dvije škole od osam škola ili dva fakulteta Sahna, profesori imaju nešto veća primanja. Jedan od njih ima 80 akči dnevno, za koga se kaže da mu je posebnom odredbom dodijeljena razlika od 30 akči. Bio je to Mewlana Qassam-Qadi-zade. Drugi, Mawlana 'Arap imao je deset akči više od ostalih, što je moglo biti određeno također posebnim aktom kao i kod Mawlana Qassam Qadi-zadea.

(Vidi prilog Lična primanja u prosvjeti institucija: Sahna, Bajazidije i Gazi Husrev-begove medrese.)

Tabela broj: 4 — Lična primanja u prosvjeti

Sahn-i seman sa svojih osam škola (fakulteta)
894/895 — 1488/1489.

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VII		
profesor	50	50	80	60	50	50	50	50	50	50
asistent	5	5	5	5	5	5	5	5	7	4
student	15x2	15x2	15x2	15x2	15x2	15x2	—	2	18x2	12x2
portir	2	2	2	2	2	2	2	2	2	2
čistač	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1
poslužitelj	2	2	2	2	2	2	2	2	2	1
svjetlar									2	—
bibliotekar 2x5 (za sve škole Sahna) ³⁷⁾										

³⁷⁾ T. M. Gokbilgin, Edirne ve Pasa Livasi, Fatih cami ve imareti (Istanbul'da) vakfi, Istanbul, 1952. str. 300-304; T. M. Gokbilgin, n. d., Bayazid

II vakufleri, str. 1-8 (1-148); Vakifija Gazi Husrev-begove džamije, Spomenica Gazi Husrev-begove četiristo-godišnjice, Sarajevo, 1932, str. I-XI, XXV-XXXI.

2. Ime škole

Neki dobronamjerni istraživači ukazuju da se Gazi Husrev-begova medresa nekada zvala Seldžukija, što je tačno, u namjeri da ukažu na značaj škole i njen rang, jer je Seldžuka, majka Gazi Husrev-bega bila kćerka sultana Bajazida II.

Odmah želimo ukazati, da davanje imena školi, vežući ga za hijerarhijsku ljestvicu vlasti, kao što je Gazi Husrev-beg prema ovoj verziji, dao svojoj medresi ime Seldžukija, ne znači određivanje stepena školi. Gazi Husrev-beg kao namjesnik imao je i bez toga pravo da osniva školu višeg stepena, kao što i naglašava u svojoj vakufnami: »...da se od spomenute svote (400.000) akči sagradi uzvišena i veličanstvena medresa...čvrsta, čiji bi arhitektonski izgled odgovarao namjeni, kako je to definisano odredbama o medresama koje podižu veziri i emiri.«³⁸⁾ U protivnom, kako bi se shvatilo da su medrese koje su osnivali sultani u Brusi i Jedreni imale niži stepen od Sahnâ. Izričito se spominje da je Dar al-hadis koji podiže sultan Murat II u Jedreni škola do 40 akči dnevno« a naš zemljak Ibrahimagić³⁹⁾ osniva istu školu u Livnu i u uredbi o školi (vakufnami) određuje primanja profesora-mu- haddisa 40 akči dnevno. Ovo jasno ukazuje da visoke ličnosti i njihova djeca nisu uvijek podizali više ili visoke škole.

Ako je to tako, onda se može postaviti pitanje pa zašto Gazi Husrev-beg daje ime svojoj školi po majci Seldžuci, da li iz ljubavi i poštovanja prema roditelju, ili pak, zbog političkog prestiža i ugleda škole?

Pri odabiranju imena ovoj školi, svakako je ljubav prema roditelju bila prisutna, a druga mogućnost ili pretpostavka ne može se prihvatiti iz dva razloga:

— Što je Seldžuka, majka mu, odredila za nadzornog organa njena vakufa (914/počinje 02. maja 1508) u Serezu, upravo njega riječima: »... svome sinu, koga je na grudima othranila, slavnom ponosnom, sretnom i plemenitom Husrev-begu... dnevno deset dirhema, da prati stanje njena vakufa.«⁴⁰⁾

— Što i sama Seldžuka podiže svoju medresu u Serezu sa dvanaest učionica u kojoj će predavati profesor racionalne i tradicionalne nauke. Za taj posao isplaćivaće mu se 20 akči dnevno, a učenicima, koji stanuju u navedenoj medresi i uče, 40 akči mjesečno svakom pojedincu.⁴¹⁾

Prema tome, davanje imena nekoj školi vežući je za određenu ličnost, da bi se time približila gornjoj ljestvici u školstvu i obezbijedio njen određeni nivo, nije sasvim pouzdano.

³⁸⁾ Uporediti *Spomenicu Gazi Husrev-begove četiristo-godišnjice*, Sarajevo 1932, str. XXVII.

³⁹⁾ Vidjeti O. Nakićević, n. d. str. 231 pa dalje; M. E. Kadić *Zbornik*, str. 71-78/3, prepis iz rukopisa broj: 286. GHB. Sarajevo.

⁴⁰⁾ M. T. Gokbilgin, n. d. strana 185-491.

⁴¹⁾ M. T. Gokbilgin, n. d. str. 185 pa dalje.

3. Program škole i predmeti

Poredeći programe obrazovanja iz raznog područja i raznih vremenskih perioda, izložene u vakufnamama škola, saznajemo da širina programa škola traži i širinu horizonta obrazovanja profesora. Profesor je znao kakvi se uslovi traže, a kazasker, odnosno veliki vezir, znao je i lične kvalifikacije kandidata i profil škole. Do protežiranja je moglo doći, ali ne i osjetno, jer postojao je čitav niz odredaba koje su onemogućavale bilo kakvo odstupanje od opšte prakse, npr.

- registracija kandidata po završetku Sahna ili druge njoj ravne škole kod kazaskera Rumelije,
- stepen napredovanja kandidata u službi posredstvom iste institucije,
- preporuka šejhulislama i
- zahtjevi programa i potrebe škole, a potrebe škole, prema namjeni i slovu vakufnama, mogu biti različite.

Tako npr. u programu škole sultana Bajazida II u Jedreni određuje se ličnost profesora ovim riječima:

»... da bude savršen, kompletan, stručan, učen i spreman. On će predavati prema običaju... Predavaće racionalne i tradicionalne nauke, šerijatsko-pravne i ostale nauke iz područja arabistike. On će držati predavanja i konsultacije, pridržavajući se pedagoških i metodskih principa izloženih u djelu »Talim al-muta'allim«. Za taj posao isplaćivaće mu se 50 akči dnevno; da asistent bude vrijedan i plemenit od koga će svi studenti imati korist. Od njega se traži da je visoko obrazovan i stvarno Bogu predan. On je obavezan da radi... predano i ozbiljno, ponavljajući pređeno gradivo.

U medresi će se smjestiti osamnaest učenika sposobnih za učenje i usavršavanje. Izučavaće vjerske i šerijatske znanosti (al-ulum ad-di- niyya wa aš-šar'iya) i usavršavati se na principima lijepog ponašanja. Oni će se usavršavati danonočno, koristeći profesora koji im može pomoći ... Oni će izučavati i pripremati se da se uvrste među učenjake. Takvim učenicima, njima osamnaestorici, davaće se 36 akči dnevno ... svakom po dvije akče dnevno.«⁴²⁾

Gazi Husrev-beg je neposredno odredio profil učenika, ocrtao stručnost profesora, uobličio program škole i predmete koji se imaju izučavati. U formulaciji koja se direktno odnosi na program škole i njen stepen, Gazi Husrev-beg je bio precizan. To je obuhvatio odredbama:

»... da se od spomenute svote (400.000 akči) sagradi uzvišena i veličanstvena škola koja će biti cijenjena među odabranicima i dostojanstvenicima (...) koja će imati dvanaest soba, u kojoj će stanovati studenti (učenici) a ne nevaljale neznalice, čvrsta zgrada, čiji bi arhitektonski izgled odgovarao namjeni kako je to definisano odredbom o školama koje podižu veziri i emiri; (...) da u školi, koju hoće (on Gazi Husrev-beg, naša primjedba) da izgradi, učvrsti i uzdigne, a koju je uvakufio onim studentima (učenicima) koji izučavaju racionalne i tradicionalne nauke (al-'ulum al-'aqliyya wa al-'ulum an-naqliyya) i koji se

42) M. T. Gokbilgin, n. d. str. 94-95.

oplemenjuju, bude profesor čovjek učen, plemenit, savršen, iskusan, koji predavanjem i pisanom riječju diže zastore s istina, osoba čije obrazovanje obuhvata sporedne i temeljne nauke, osoba koja je sposobna da predaje i racionalne i tradicionalne discipline. On će predavati:

- at-tafsir,
- al-hadis,
- al-ahkam,
- al-usul,
- al-ma'ani wa al-bayan,
- al-kalam i
- ostalo što bude zahtijevalo mjesto i običaj.

Ovom posljednjom odredbom škola je mogla da osavremeni svoj program i uvodi nove predmete koje bude zahtijevalo novo vrijeme. Osim toga, profesor mora izdavati fetve (mišljenje ili upute) date u smislu odgovora, kako da se riješi izvjesno pitanje u skladu s islamskim učenjem.

Prema tome, Gazi Husrev-begova medresa je mogla primiti 12 učenika (studenata), Bajazidija 18, a svaka škola od osam škola Sahna po 15 učenika (studenata), bez pripravnika u dopunskim školama (tetimama, a njih je svaka škola Sahna imala po osam u svakoj po 12 učenika.

4. Profil ličnosti nastavnog osoblja

Vakufname škola su definisale pored visine ličnih primanja »mur-tezike« i profile ličnosti koje se traže za određeno radno mjesto. Pri definisanju profila ličnosti nastavnog osoblja, veoma često su zastupljena četiri bitna elementa:

- moralni lik,
- kvalifikovanje i obrazovanje,
- metodičnost i pedagoška sposobnost i
- opis radnog mjesta (šta će predavati).

Tako se u Gazi Husrev-begovoj vakufnami zahtijeva da profesor bude učen, plemenit, kompletan i iskusan, koji će usmeno i pismeno otkrivati koprene s istine, koji posjeduje znanje iz glavnih i sporednih nauka, koji vlada racionalnim i tradicionalnim znanostima, znači da su sadržane prve dvije kategorije. Od profesora se traži da svojim predavanjima »usmeno« i »pismeno« omogućuje slušaocima da spoznaju istinu izučavane građe. Time je obuhvaćena i treća kategorija. Autor se ponovo vraća na treću kategoriju — pedagoške kvalitete profesora. Profesor mora održavati predavanja svakim danom, osim u dane uobičajenih praznika. Povremeno dolaženje na predavanje, bilo profesora bilo studenata, odražava se negativno na kvalitet nastave i usvajanje gradiva. Zato osnivač škole i insistira: »...Niko od studenata niti profesora ne smije izostati sa predavanja. Sa predavanja profesor može izostati jedino kada postoji za to opravdani razlog, zakonski, a studenti, prazničnim danima i u vrijeme odmora, kako je to poznato i što nema potrebe objašnjavati.«⁴³⁾

⁴³⁾ Spomenica Gazi Husrev-begove četiristo-godišnjice, str. XXVII.

Profesor izdaje i šerijatska pravna mišljenja na pitanja koja mu budu građani postavljali, koristeći se stavovima pravnih škola i mišljenjima izloženim u djelima o raznim pitanjima. Njemu će se dodijeliti i služba počasnog nadzora nad vakufima za svo vrijeme i vjekove.«⁴⁴⁾

Time bi bila upotpunjena treća kategorija dok je četvrta definisana predmetima koji se imaju izučavati.

5. Registracija svršenika visokih škola kod kazaskera i postavljanje profesora

Da bi neka škola bila visoka, ona mora imati nekoliko elemenata. Svi elementi moraju biti prisutni. Jedan od tih elemenata jeste i način postavljenja. Turska administracija je tačno odredila ko može biti kadija a ko profesor na renomiranoj školi. Da bi to ostvarila ona vrlo rano unosi novinu registracije kandidata kod kazaskera, a pošto se apsolventi Sahna i kasnije Sulejmanije, po završetku studija registruju kod kazaskera i koji ih upućuje na određene poslove, u školstvu ili sudstvu, ovisno o stručnoj sklonosti kandidata i izraženoj želji, a druge škole se i ne spominju kod tog registrovanja, zaključujemo da druge škole nisu ni bile u rang u ovih.

Tokom XVI i XVII vijeka, a to je period procvata prosvjete u osmanskoj Turskoj, svršeni odnosno diplomirani na drugim školama nisu mogli biti postavljeni ni na školu »od 20 akči dnevno«. Kadar potreban za takve škole školovao se na Sahnu i Sulejmaniji. I to zaključujemo na osnovu izbora kandidata za postavljenje i samog postavljenja koje stiže isključivo iz Istanbula. Ovo znači da je prethodno kandidat morao biti registrovan kod kazaskera.

Najzad, ono što je najtipičnije za napredovanje profesora i visine stepena jedne škole jeste to što nismo našli ni jednog profesora da je došao sa Sahna za profesora Gazi Husrev-begove medrese, što je i logično, jer bi njegova primanja bila manja, a on sam na neki način degradiran. Njihova kretanja u službi idu od nižeg ka višem, od 20 akči dnevno u školstvu, odnosno 25 u sudstvu, pa nagore.

IV Z a k l j u č a k

Gazi Husrev-begova medresa nije bila u rang u visokih škola što se da zaključiti na osnovu nekoliko elemenata koji bi se mogli svesti na slijedeće:

1 — što su svršeni Sahna i Sulejmanije po završetku visokog obrazovanja registrovani kod kazaskera u Istanbulu i čekali postavljenje u prosvjeti ili sudstvu, makar se radilo i o malom mjestu, a svršeni Gazi Husrev-begove medrese nisu;

2 — što su se svi naši do sada poznati mislioci toga perioda uglavnom školovali, u periodu sticanja visokog obrazovanja van Sarajeva, što znači da u njemu nisu postojale takve visoke prosvjetne institucije;

3 — što je kazasker postavljao profesore (u rang u od 20 akči do 150 akči dnevno), što znači da je takvo lice već od ranije registro-

⁴⁴⁾ Isto, str. XXVIII.

vano kod kazaskera, za što nisu imali prilike svršenci Gazi Husrevbegove medrese;

4 — što je lica na položaju s platom od 150-500 akči dnevno postavljao veliki vezir, što znači da se dosije takvih lica prenosi iz nadležnosti kazaskera u nadležnost velikog vezira;

5 — što vrhovna administracija osmanske Turske nije nikada htjela ispustiti konce iz svojih ruku kod postavljenja na ključna mjesta prosvjete i sudstva, nego je činila sve da bi mogla imati što bolji uvid u zbivanjima na terenu i postavljenje prosvjetara i kadija, pa je i definisala ovako strogi kriterij kod naimenovanja u ovom sektoru. Sami razlog »da bi imala bolji uvid u zbivanjima na terenu« govori očevidno da je administracija osmanske Turske u Istanbulu htjela tačno znati koga ima na terenu na tim položajima, od najnižeg do najvišeg.

Pa ipak, na osnovu stepenovanja škola prema prostornom smještaju, prema izučavanim ključnim predmetima, prema odredbi kanun- name sultana Mehmeda, prema ličnim primanjima profesora, asistenata i studenata, i najzad prema odredbi samog vakifa, možemo zaključiti da je Gazi Husrevbegova medresa svrstavana u red viših obrazovnih institucija osmanske Turske, da su Sahn, Sulejmanija i Aja Sofija u Rumeliji (evropskom dijelu Turske) školovale visoko obrazovni kadar potreban za sudstvo (kadije, muftije) i prosvjetu (od 20 akči dnevno pa nadalje), a ostale škole da su bile lišene tog prava za cijelo vrijeme osmanske vlasti u našim krajevima, da su svršenci svih ostalih škola koji su nastojali nastaviti obrazovanje u Istanbulu na visokim školama morali sticati dopunsko obrazovanje u Tetimmi (dopunskim školama Sahna ili Sulej manije) među kojima i svršenci Gazi Husrevbegove medrese u Sarajevu, a po završetku ovih visokih škola napredovali prema

Tabela broj 5.

⁴⁵⁾ I. H. Uzuncarsili ističe da apsolvent Sahna koji se opredijelio za sudstvo, startuje s 25 akči primanja dnevno, a ne 20 akči kao što navodi H. Inaldžik u djelu *Osmansko Carstvo* u prevodu Milice Mihajlović, Srpska književna zadruga, Beograd, 1974, str. 243. Uporediti I. H. Uzuncarsili, n. d., svezak II, str. 588.

⁴⁶⁾ Kanun-nama sultan Mehmeda od 1029. h. ne poznaje »ibtida-i altmisli« pri Sahnju, niti »Hareket-i altmisli«, nego haric i dahil Sahna što odgovara opštem programu osmanskog školstva. Uporediti M. E. Kadić, Kanun-nama Sultana Mehmeda, *Zbornik*, str. 124-138/1, GHB, Sarajevo.

⁴⁷⁾ H. Inaldžik je svrstao i Sarajevo u gradove u kojima kadija prima 300 akči. Međutim, kadija Ridvan, koji prima 300 akči dnevno postaje kadija, profesor i muftija Sarajeva s primanjem od 500 akči dnevno, jer je Sarajevo još od ranije postalo »kadiluk od 500 akči dnevno«. Pošto je Sarajevo bilo od ranije u rangu »od 500 akči« (kadiluk mawlawiyyat), to se u pismu objašnjava da će primanja ovog Ridvana biti 500 akči. Vidjeti M. E. Kadić, *Zbornik*, knjiga 3, str. 66. GHB, Sarajevo; H. Kreševljaković, *Spomenica Gazi Husrev-begove četiristo-godišnjice*, str. 148, Sarajevo 1932.; I. H. Uzuncarsili, u svom djelu *Osmanli Devletinin İlmiye Taskilati*, str. 96, ističe da je Sarajevo postalo kadiluk od 500 akči dnevno, 1581. godine.

GAZI HUSREFBEG,S MEDRESA IN THE OTTOMAN-TURKISH SCHOOL SYSTEM

The total system of education as it was in the Arab world was transferred for the most part to the non-Arab territories of the Islamic world, especially after the example of the Nisamia school at Baghdad. So there came into existence a whole series of schools in Ottoman Turkey. The popularity of these schools was diminished by the building of the »Sahnı seman« school (eight schools) in Istanbul. This school became the model for the schools later built in the Ottoman Turkey. In this study and comparison we notice that the curriculum of the Gazi Husrefbeg's medresa contained all subjects that were studied at the Sahnı school, as the highest educational institution of Ottoman Turkey, that the incomes of the employed personal et Gazi Husrefbeg's mederese were in the range of the personal incomes of the staff at the Sahnı (50 akči daily) and that the number of rooms available for at Gazi Husrefbeg's medresa approaches one of the eight Sahnı school.

Those who completed their studies at Gazi Husrefbeg's medresa had to pass through supplementary school at Sahnı or Sulejmania, if they wanted to continue their education at these two high schools. After completion of these schools they had the right to be appointed at schools of 20 akči daily, or in the judiciary, the administration or to advance according to the fixed order.